

Genealogy of social movements in post-Islamic revolution Iran: the breakdown of national security

Ezatalah Mirzaei*

Elham Keshavarz Moghadam**

Abstract

In accordance with the changes and structural transformations in religious beliefs, social relations, economic, etc., the Iranian society has been faced with a variety of confrontational, protesting and sometimes contradictory actions after the Islamic Revolution. Therefore, the current research was conducted with the aim of genealogy of social movements in Iran after the Islamic Revolution. For this purpose, with a qualitative research approach based on data-oriented theory and using semi-structured interview technique, with 17 professors and experts in the fields of political science, political sociology and sociology of revolution in three universities of Tehran, Allameh Tabatabaei and Shahid. Beheshti was interviewed. The sampling method was purposeful and based on theoretical saturation. The text of the interviews was coded using MAXQDA10 qualitative data analysis software and seven types of movements focused on class divide, civil-legal demands, lifestyle, political demands, identification and myth-making (national and ethnic), belief systems and sectarian currents and Movements focused on value patterns and normative distinctions were identified from the perspective of experts. The results showed that despite the diversity in the strategies and actions of the actors in each of

* Assistant Professor of Cooperatives and Social Welfare, Allameh Tabatabaei University (Corresponding Author), e.mirzaei@atu.ac.ir

** Assistant Professor of International Relations, University of Tehran, e.keshavarz@ut.ac.ir

Date received: 11/07/2023, Date of acceptance: 20/01/2024

the identified movements, all of them were aimed at overthrowing, disrupting political order and stability as well as national security.

Keywords: Social movements, Class divide, Political demands, Lifestyle, Value patterns.

Introduction

Iranian society, in line with the structural changes and transformations in religious beliefs, social and economic relations, etc., has faced various types of confrontational, protesting, and sometimes contradictory actions after the Islamic Revolution. If, relying on such actions, the effort to achieve a desirable and worthy level of sustainable national security has always been one of the major goals and strategies of all political systems, because the historical experience of Iranian society has shown that whenever the activism of social movements is in conflict with the government and leaves the role of mediation between the government and society, it becomes a movement opposed to the political system and has been able to challenge the national security of the country. Today, studies of national security and understanding all its aspects in broad and macro-structural dimensions, due to the complexities of human life and the intertwining of different dimensions of societies, have become one of the important issues in the field of political stability of countries, both in terms of identifying threats that endanger national security and providing solutions and schemes appropriate to the nature of threats and neutralizing risks. For example, in post-revolutionary Iranian society, when talking about threats and dangers, minds are drawn to protest actions and social movements, which have so far been the main actors in political and social crises in Iran with the potential to threaten national security. Therefore, by considering the views of experts, the main question of the present article is what is the typology of social movements in the current conditions of post-revolutionary Iranian society? In response to this main question, what are the characteristics of each of these movements and how can they provide the grounds for the disruption of national security? Obviously, the answers to these questions come only from the interviews conducted with the members of the aforementioned experts and scholars, and not based on the analysis of secondary, pre-existing and previously collected data.

Materials & methods

The present research was conducted using a qualitative method based on data-driven theorizing and relying on the semi-structured interview technique. While in grounded theory, various methods such as interviews, observations and written documents can be used when collecting data, presenting an appropriate grounded theory requires the collection of textual-interview data; for this purpose, in the present research, the semi-structured interview technique has been used to collect qualitative data. The statistical population in this study included all professors of political science, political sociology, and revolutionary sociology at Tehran universities (Tehran, Shahid Beheshti, Allameh Tabatabaei) in 2023. Based on purposeful theoretical sampling and with a view to reaching theoretical saturation in terms of obtaining the necessary information and data, 17 people were considered as the target sample size.

Discussion & Result

In this study, the core category consisted of the types of social movements in post-revolutionary Iranian society. Based on the research findings, 32 concepts were extracted in the open coding stage, which were categorized into 7 core categories in the axial coding stage. These seven categories can be identified and introduced within the framework of a typology of social movements in Iran, which are as follows: movements focused on political demands, movements focused on lifestyle, movements focused on legal-civil demands, movements focused on identity-finding and myth-making (national and ethnic), movements focused on ideological systems and sectarian currents, movements focused on class divisions, and movements focused on value patterns and normative distinctions. In the case of the first type of movements, namely the movement focused on political demands, it should be acknowledged that the people who usually become the main actors of these movements are those who have the greatest ability to transform these movements into street protest movements. “Young students who are members of student political organizations” have been among the most important main actors of movements focused on political demands, especially in Iran after the Islamic Revolution. In the case of the second type, namely the movements focused on lifestyle, it can be said that these types of movements have chosen the strategy of resistance against the political system by focusing on specific behavioral or clothing fashions and expanding them in order to overcome the prevailing political and social

order. In fact, by normalizing and socially representing styles of clothing and fashion that are considered abnormal by the government, young people and women are trying to display a new style of clothing, behavior, and body management in the public sphere that contradicts the standards prevailing in society and is considered a serious threat to the system in terms of values and culture. Regarding the third type of movements, namely movements focused on legal-civil demands, it should be said that the most important groups and types of demands in these movements include supporters of women's rights or feminists who, within the framework of a new lifestyle that is mainly based on Western norms, have demanded the occupation of spaces that are considered masculine in the dictionary of Iranian life (in order to observe Islamic manners). Regarding the fourth type of movements, namely movements focused on identity-finding and myth-making (national and ethnic), what is certain is that in ethnic movements there are always hidden hands of opponents and opponents of the system. Therefore, narrative-building from aspects of differentiation against other groups has become one of the important strategies of ethnic movements. Regarding the fifth type, namely movements focused on ideological systems and sectarian currents, it should be said that since the project of destabilizing the Islamic Republic system based on creating doubt in the effectiveness of the political system and its central discourse has not been able to be completed so far, opponents and opponents have realized that for the project of destabilizing a political and social order based on religious discourse to succeed, the principles and values and religious foundations of an ideological society like the Islamic Republic must also change so that, in line with political changes, the government is surrounded by challenges. The sixth type of movements are movements focused on class divisions. Regarding this type, it should be said that the main motivating symbols in these movements are the symbols used by labor movements around the world. One of the strategies for confronting these movements is to show the absurdity of these symbols. Finally, the last type of movements in this article are movements focused on value patterns and normative distinctions. Regarding the nature of such movements, it should be said that the leaders of these movements are those who try to display value patterns that are distinct from their own rule. In this regard, celebrities and influencers instill values and lifestyles in people that are in opposition and conflict with the values of the system, and people easily ride the wave of celebrity values and norms, imitating their life and behavioral patterns.

Conclusion

The results showed that despite the diversity in the strategies and methods of action of the actors in each of the identified movements, all of them aimed at overthrowing, disrupting political order and stability, as well as national security.

Bibliography

- Azagh, M., Elahiari, F & Kojbaf, A.A (2001). "Explanation of the Role of Relative Deprivation in the Joining of Social Classes to the Abbasid Movement", History of Islam and Iran, Volume 32 (145), pp. 11-33. (In Persian)
- Azizi, H.R. & van Veen, E. (2023). *Protests in Iran in comparative perspective: A revolutionary state in trouble*, CRU Report, <https://www.clingendael.org>.
- Bayar, E. (2023). *The Rise And Fall Of A Social Movement In Iran: The Iranian Green Movement*, Yuzuncu Yil University, DOI:10.52477/sls.2023.13.
- Bhambra, G., Medien, K. & Tilley, L. (2020). "Theory for a global age: From nativism to neoliberalism and beyond", *Current Sociology*, 68, 2, 137-148.
- Boersma, K., Kraiukhina, A., Larruina, R., Lehota, Z. & Nury, E. O. (2019). "A port in a storm: Spontaneous volunteering and grassroots movements in Amsterdam", *Social Policy & Administration*, 53, 5, 728-742.
- Caiani, M. (2023). "Framing and social movements", <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/14614456231154734>, Volume 25, Issue 2, pp1-12.
- Calderon, A.A. Espín, L.M. & Pereiro, R.C. (2022). *Movement and feminist economics: an insight into the dialogues between social movements and academia in Spain*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2123315>.
- Calvo, K. & Echeverría, A.R. (2022). *Mobilizations and the penalization of counter-hegemonic protest in contemporary Spain*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2061943>.
- Consejero, F.B. & Janoschka, M. (2022). *Transforming urban democracy through social movements: the experience of Ahora Madrid*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2028615>
- Dean, H. (2019). *Social Policy*, Cambridge: Polity.
- Della Porta, D. (2020). "Protests as critical junctures: some reflections towards a momentous approach to social movements", *Social Movement Studies*, 19, 5/6, 556-575.
- Dellaporta, D. & Diani, M. (2019). *Introduction to Social Movements*, translated by Mohammad Taghi Delforuz, fourth edition, Tehran: Kavir Publications. (In Persian)
- Dubowitz, M. & Kittrie, O. (2023). *Strategy for a New Comprehensive U.S. Policy on Iran, A division of the Foundation For Defense Of Democracies*, Washington, DC.
- Duncan, D.I. (2021). *Social movements, cultural memory and digital media. Mobilising mediated remembrance*, (ebook), ISBN 978-3-030-32827-6, <https://doi.org/10.1080/14742837.2021.1988916>.

- Edmiston, D. & Humpage, L(2018). "Resistance or resignation to welfare reform? The activist politics for and against social citizenship", *Policy & Politics*, 46, 3, 467-484.
- Eyerman, R(2006). *Social movements. in The Cambridge Dictionary of Sociology*. Edited by Bryan K. S. Turner. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flesher, C. & Feenstra, R.A(2023). *Reconsidering social movement impact on democracy: the case of Spain's movement*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2023.2190090>
- Ghaderi Kangavari, R., Barzanuni, M.A & Nezamipour, Gh (2001). "Domestic Security in the Field of Public Persuasion and National Authority of the Islamic Republic of Iran", *Strategic Ecology Quarterly*, Iranian Journal of Political Science, Volume 6 (4), pp. 95-126. (In Persian)
- Gordillo-García, J(2023). *Social movements and political-emotional communities: an approach from the Movement for Peace with Justice and Dignity in Mexico*, *Social Movement Studies*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2023.2216646>.
- Griffiths, M(2019). *These Days Are Ours: Young Disabled People's Experiences of Activism and Participation in Social Movements*, in Berghs M., Chataika, T., ElLahib, Y. & Dube, K. (eds.) *The Routledge Handbook of Disability Activism*. London: Routledge.
- Hensmans, M. & vanBommel, K(2018). *Social Movements*, DOI:10.1002/9781119010722.iesc0163.
- Jasper, J.M(2005). "Social movements", *social movements and organization theory*, .pp.4443-4450.
- Jasper, J.M. & Goodwin, J(2006). *Emotions and social movements*. pp.611-635 in *handbooks of sociology and social research*.
- King, W(1986). "Social Movements in United States". New York: House. Research, Vol.52, No.4, *Social Movements*, pp.749-787.
- Lavizzari, A. & Sirocic, Z(2022). "Contentious gender politics in Italy and Croatia: diffusion of transnational anti-gender movements to national contexts", *Social Movement Studies*, Pages 475-493, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2052836>.
- Leben, G(1960). *The crowd: a study of the popular mind*. viking press.
- MacEntee, Th(2023). *The genealogy Do-Over workbook*, <https://genealogybargains.s3.amazonaws.com>.
- McCarthy, J.D. & Zald, M.N(1977). "Social movement organization", *the social movement reader*, pp.169-187
- Moore, J., Soltani, A., Fitzpatrick, K. & Carl, N(2023). *Iran Update*, May 19, 2023, <https://www.criticalthreats.org>.
- Moradijo, A (2023). "Factors Affecting the Movement of the Iranian Political and Social Space (Case Study: The Islamic Republic Period)", *Political and International Research Quarterly*, Volume 14 (54), pp. 70-96. (In Persian)
- Moshirzadeh, H (2016). *A Theoretical Introduction to Social Movements*, Second Edition, Tehran: Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute Publications. (In Persian)
- Motegi Fasai, A & Jahangiri, S (2021). "Analysis of Threats to the Internal and External National Security of the Islamic Republic of Iran and Its Impact on Public Policymaking", *Journal of Political Studies*, Volume 8 (22), pp. 4-25. (In Persian)

257 Abstract

- Mousavi, S.S.(2022). "The Synergy of Totalitarianism and Religious Violence in Salafi Social Movements," *Journal of Political Sociology of the Islamic World*, Volume 10 (20), pp. 65-86. (In Persian)
- Nash, K (2021). *Contemporary Political Sociology: Globalization, Politics and Power*, translated by Mohammad Taqi Delforuz, 18th edition, Tehran: Kavir Publishing House. (In Persian)
- Neuman, W.L. (2006) *Basic of Social Research; Qualitive and Quantitative Approach*, Second Edition, London: Allyan & Bacon.
- Pais,R(2023)."Social Movements and Development", *Social Development Issues* 44(3), DOI:10.3998/sdi.3711.
- Parry,A. Jhaveri,A. Moore,J. Soltani,A. Ganzeveld,A & Carl,N(2023). *Iran Update*, Indicator List Graphic 20230609.png, <https://www.understandingwar.org>.
- Rintala, M. T., Paasilainen, E., & Asted T-K, P. (2014) "Challngea in Combing Different Data Sets during Analysis when Using Grounded Theory", *Nurser Researcher*, 21(5), 14-18.
- Romanos,E. & Sola,J.& Rendueles,C(2022).*The political economy of the Spanish Indignados: political opportunities, social conflicts, and democratizing impacts*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2061940>.
- Sajadi,H(2023)."*Iranian W anian Women's Movement: P ement: Political Oppor olitical Opportunities and New tunities and New Forces*", *Journal Of International Womens Studies*, Volume 25, Issue 2 (2023) 4th Global Conference on Women's Studies Special Issue: Mapping Uncharted Pathways in Contemporary Women's Studies.
- Sanchez,M. & Espín,P(2022).*The mobilising memory of the movement: recollections and sediments in Spanish protest culture*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2061941>.
- Schaarsberg,S.K(2023)."*Don't just do something, sit there:contemplative activism and 'being political' as prefigurative politics*", *Social Movement Studies*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2023.2221636>.
- Smelser, N(2002). *Theory of Collective Behavior*, translated by Reza Dejakam, first edition, Tehran: New Findings Publications.(In Persian)
- Staggenborg,S(2005).*Social Movement*, in *Encyclopedia of Social Theory*.edited by George Ritzer. London: Sage.
- Stolley,K(2005).*The Basics of Sociology*. London: Greenwood Press.
- Suwanaa, F.L(2017)."*Empowering Indonesian women through building digital media literacy*". *Kasetsart Journal of Social Sciences*, Vol.,38, No.3,pp1-15.
- Tabatabai,A(2019).*Iran's National Security Debate,International Diplomacy*. Iran Politics And Government, United States.
- Thorne, A (2001). *Sociology of Social Movements*, translated by Salman Sadeghizadeh and Hassan Naserkhaki, first edition, Tehran: Tarh-e-Nou Publications. (In Persian)
- Tilly,Ch(1978).*From Mobilization to Revolution*. ISBN: 0-394-34941-5, Manufactured in the United States of America.

Verhoeven, I. & Duyvendak, J. W(2017). "Understanding governmental activism", *Social Movement Studies*, 16, 5, 564-577.

Yesnowitz, J.C(2021). *How social movements can save democracy: democratic innovations from below*, (e-book), ISBN 978-1-509-54128-7, <https://doi.org/10.1080/14742837.2021.1967134>.

سنخ‌شناسی جنبش‌های اجتماعی در ایران پسا انقلاب اسلامی:

گسست امنیت ملی

عزت‌اله میرزائی*

الهام کشاورز مقدم**

چکیده

جامعه ایران متناسب با تغییر و تحولات ساختاری در باورهای دینی، مناسبات اجتماعی، اقتصادی و... پس از انقلاب اسلامی با انواعی از کنش‌های تقابلی گرایانه، اعتراضی و گاهاً متناقضی مواجه بوده است. از این رو، پژوهش حاضر با هدف سنخ‌شناسی جنبش‌های اجتماعی در ایران پسا انقلاب اسلامی انجام شد. برای این منظور با رویکرد پژوهشی کیفی و مبتنی بر نظریه‌پردازی داده‌محور و با به کارگیری تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختار یافته، با ۱۷ نفر از اساتید و صاحب‌نظران رشته‌های علوم سیاسی، جامعه‌شناسی سیاسی و جامعه‌شناسی انقلاب در سه دانشگاه تهران، علامه طباطبائی و شهید بهشتی مصاحبه شد. روش نمونه‌گیری هدفمند و بر اساس اشباع نظری بود. متن مصاحبه‌ها با استفاده از نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی MAXQDA10 کدگذاری و هفت‌گونه جنبش متمرکز بر شکاف طبقاتی، مطالبات حقوقی-مدنی، سبک‌زندگی، مطالبات سیاسی، هویت‌یابی و اسطوره‌سازی (ملی و قومی)، نظام‌های عقیدتی و جریان‌های فرقه‌ای و جنبش‌های متمرکز بر الگوهای ارزشی و تمایزات هنجاری، از منظر خبرگانی شناسایی گردید. نتایج نشان داد که با وجود تنوع در استراتژی و شیوه اقدام بازیگران در هریک از جنبش‌های شناسایی شده، لکن همگی با هدف براندازی، اختلال در نظم و ثبات سیاسی و همچنین امنیت ملی صورت گرفته‌اند.

* استادیار تعاون و رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول)،

e.mirzaei@atu.ac.ir

** استادیار روابط بین‌الملل، دانشگاه تهران، e.keshavarz@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰

کلیدواژه‌ها: جنبش‌های اجتماعی، شکاف طبقاتی، مطالبات سیاسی، سبک زندگی، الگوهای ارزشی.

۱. مقدمه

تلاش در راستای نیل به سطح مطلوب و شایسته‌ای از امنیت ملی پایدار، همواره یکی از اهداف و راهبردهای کلان همه نظام‌های سیاسی بوده است (منطقی فسایی و جهانگیری، ۱۴۰۰: ۲). در این میان اما برخی عوامل هستند که به مثابه تهدید برای امنیت چنین نظام‌هایی تلقی می‌گردند. در مورد نظام جمهوری اسلامی ایران بعد از پیروزی انقلاب ۱۳۵۷، همواره قدرت‌های غربی سعی نموده‌اند تا نظم و امنیت ملی کشور را هدف قرار داده و به طرق مختلف در صدد برهم زدن نظم و تعادل ساختاری آن برآیند. یکی از این عوامل به حمایت چنین قدرت‌هایی از کنش‌های اعتراضی و جنبش‌های اجتماعی در داخل کشور ایران مربوط می‌گردد؛ زیرا بسیاری از تحولات سیاسی و دگرگونی‌های اجتماعی در جامعه ایران پس‌انقلاب از مسیر همین کنش‌ها و جنبش‌های اجتماعی رخ داده است (Bayar, 2023; Tabatabaei, 2019). تجربه تاریخی جامعه ایرانی معرف این نکته است که هرگاه کنش‌گری جنبش‌های اجتماعی (Social Movements) در تضاد با حکومت قرار گرفته و از نقش میانجی‌گری میان حکومت و جامعه خارج شده، تبدیل به یک جریان معارض با نظام سیاسی شده و توانسته امنیت ملی کشور را به چالش بکشد (قادری کنگاوری و دیگران، ۱۴۰۱: ۱). (Azizi & Van Veen, 2023; Dubowitz & Kittri, 2023)

امروزه مطالعات امنیت ملی و شناخت همه وجوه آن در ابعاد وسیع و کلان ساختاری به واسطه پیچیدگی‌های زندگی بشری و در هم تنیدگی ابعاد مختلف جوامع، هم از حیث شناسایی تهدیداتی که امنیت ملی را با خطر مواجه می‌کنند و هم ارائه راهکار و طرحواره‌های متناسب با ماهیت تهدیدات و خنثی‌سازی خطرات به یکی از موضوعات دارای اهمیت در حوزه ثبات سیاسی کشورها تبدیل شده است. چنانچه در جامعه ایران پس‌انقلابی وقتی صحبت از تهدید و خطر می‌شود، اذهان به سمت کنش‌های اعتراضی و جنبش‌های اجتماعی سوق پیدا می‌کند که تاکنون بازیگر اصلی بحران‌های سیاسی و اجتماعی در ایران با ظرفیت تهدیدزایی برای امنیت ملی بوده‌اند (Suwanaa, 2017) به نقل از منطقی فسایی و جهانگیری، ۱۴۰۰: ۱. (Parry, Jhaveri, Moore, Soltani, Ganzeveld & Carl, 2023; Bayar, 2023; Sajadi, 2023; مرادی جو، ۱۴۰۲). گرچه وجود جنبش‌های اجتماعی در جوامعی

که بر پایه مبانی مردم‌سالاری استوار گشته‌اند امری طبیعی است و کنش‌های آنان در راستای بهبود شرایط سیاسی و اجتماعی فهم می‌شود و حکایت از بازتولید حوزه‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی در بستر زمان دارند، اما ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد جنبش‌های اجتماعی در جمهوری اسلامی سبب شده تا جنبش‌ها فراتر از چارچوب‌های مرسوم و تعاریف علمی آن، به یک پدیده مهم و مؤثر در امر امنیت ملی بدل شوند (Tabatabaei, 2019; Azizi & Van Veen, 2023; Moore, Soltani, Fitzpatrick & Carl, 2023). این خصلت‌های تکین عبارت‌اند از:

نخست، جنبش‌های اجتماعی در ایران تبدیل به یک پدیده سیاسی-امنیتی شده‌اند. در واقع عرصه کنش و فعالیت خود را بیشتر در چارچوب مناسبات سیاسی-امنیتی و اثرگذاری بر نظم و ثبات سیاسی تعریف نموده‌اند که این امر موجب شده تا جنبش‌های اجتماعی ماهیتاً با مسئله امنیت ملی در زاویه قرار گیرند (Dubowitz & Kittri, 2023; Bayar, 2023). دوم، جنبش‌های اجتماعی با مفهوم اعتراضات و نگاه معترضان پیوند خورده‌اند و حتی پس از تشکیل جمهوری اسلامی، به عنوان مهم‌ترین منبع فشار و اعتراض به نظام سیاسی برای رفع نگرانی‌ها و دغدغه‌های سیاسی، اجتماعی و طرح مطالبات جدید مطرح شده‌اند (Moore et al, 2023). سوم، خاص‌گرایی نیروهای جنبشی با محوریت زنان و جوانان در جنبش‌های اجتماعی کنونی و تلاش برای امنیتی شدن (Moore et al, 2023; Sajadi, 2023). چهارم، تسخیر فضا-مکان‌های جمهوری اسلامی به عنوان عرصه بروز کنش جنبش‌های اجتماعی و تأثیرگذار بر راهبردهای امنیت ملی (Azizi & Van Veen, 2023). پنجم، به دلیل نقش‌آفرینی گسترده جنبش‌های اجتماعی و اهمیت بازیگری آنها، اپوزیسیون و معاندین نظام در تلاش برای برنامه‌ریزی در جهت نفوذ و هدایت اقدامات و رفتار جنبش‌های اجتماعی هستند؛ از این رو خود را در هنگامه اعتراضات بازتولید امنیتی می‌نمایند تا توانایی و قابلیت خود را جهت به چالش طلبیدن امنیت ملی به نمایش بگذارند (Moore et al, 2023; Azizi & Van Veen, 2023؛ مرادی جو، ۱۴۰۲).

با وجود اهمیت شناخت جنبش‌های اجتماعی با ماهیت سیاسی-فرهنگی در جمهوری اسلامی که اثرگذاری مستقیمی بر مسئله‌مندی امر امنیت ملی و ثبات سیاسی دارند، اما تاکنون پژوهشی منسجم در باب فعالیت جنبش‌ها و نوع ماهیت، عملکرد و نیروهای آنها انجام نشده است. بنابر ضرورت اثرگذاری جنبش‌ها در فرصت‌های خاص سیاسی لازم است صورت‌بندی دقیقی از چنین جنبش‌هایی در جامعه ایران بازناسایی شود. از این رو

مقاله حاضر تلاش دارد تا با ارائه چارچوب‌بندی نوینی از بحث جنبش‌ها، شناختی دقیق از این نیروهای اجتماعی مؤثر بر نظم سیاسی و امنیت ملی را بازنمایی کند که در عصر حاضر شاید بتوان به جرأت اذعان نمود که به عنوان یکی از مهمترین و اساسی‌ترین تهدیدهایی محسوب می‌گردند که نظم ساختاری و امنیت ملی جمهوری اسلامی را در معرض تهدید و نگرانی قرار داده‌است. برای این منظور، بر پایه مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان و صاحب‌نظران این حوزه و همچنین مشاهدات عینی از تحولات جامعه و مبتنی بر الگوی روشی توصیفی-تحلیلی، پژوهش حاضر سعی دارد تا شناخت کاملی از انواع جنبش‌های اجتماعی در ایران پس‌انقلابی را نمایان سازد. بنابراین با امعان نظر به دیدگاه‌های خبرگانی، پرسش اصلی مقاله پیش‌رو این است که سنخ‌شناسی جنبش‌های اجتماعی در شرایط کنونی جامعه ایران پس‌انقلابی به چه صورت است؟ به تبع پاسخ به این پرسش اصلی، ویژگی‌های هر کدام از چنین جنبش‌هایی چیست و چگونه می‌توانند زمینه‌های گسست امنیت ملی را فراهم نمایند؟ بدیهی است پاسخ این پرسش‌ها تنها از دل مصاحبه‌های صورت‌گرفته با اعضای خبرگان و صاحب‌نظران مزبور بیرون می‌آید، نه بر اساس تحلیل داده‌های ثانویه، از پیش موجود و قبلاً گردآوری شده.

۲. مبانی نظری

در اواسط قرن بیستم و در غرب حرکت‌های فراگیر اجتماعی منجر به شکل‌گیری کنش‌های جمعی افراد در چارچوب جنبش‌های اجتماعی گردید که چنین تحرکاتی از سوی جامعه مدنی به سرعت توجه اندیشمندان علوم سیاسی و جامعه‌شناسی را برانگیخت (Sola & Rendueles, 2022 Romanos). تلاش برای شناسایی پدیده جنبش‌ها و تعریف مفهومی از آن همچون سایر موضوعات اجتماعی با رویکردهای متفاوتی همراه گردیده است. تعریف مفهومی از جنبش‌ها همانند هر پدیده اجتماعی با ابهامات و همپوشانی‌هایی همراه بوده که دلیل عمده این مسئله، تنوع و گوناگونی خود جنبش‌های اجتماعی می‌باشد (Caiani, 2023). بنابراین به سادگی نمی‌توان محدوده جامع و مانعی را برای تمیز دادن جنبش‌های اجتماعی از سایر پدیده‌های اجتماعی همچون "انقلاب و تغییر" مشخص نمود (Pais, 2023). از جمله مفاهیم مرتبط با جنبش اجتماعی می‌توان به رفتار جمعی (Collective Behavior)، اقدام جمعی (Collective Action)، اعتراض اجتماعی (Social Protest)، تضاد اجتماعی (Social Conflict)، مبارزه اجتماعی (Social Struggle) و اقدام مستقیم (Direct

Action) اشاره کرد که این مفاهیم هر یک به نوعی در مفهوم‌بندی جنبش اجتماعی به کار رفته‌اند (مشیرزاده، ۱۳۹۵: ۱۴). دلاپورتا و دیانی جنبش‌های اجتماعی را چنین تعریف کرده‌اند: «شبکه‌های غیر رسمی تعامل افراد، گروه‌ها و سازمان‌های مبتنی بر اعتقادات مشترک و همبستگی که از طریق استفاده مداوم از اشکال گوناگون اعتراض حول موضوعات منازعه‌آمیز بسیج می‌شوند» (دلاپورتا و دیانی، ۱۳۹۸: ۳۳). برخی نیز جنبش اجتماعی را به عنوان نوعی آمادگی جمعی جهت ایجاد پاره‌ای از تغییرات تعریف نموده‌اند (Pais, 2023). همچنین می‌توان این جنبش‌ها را به عنوان نوعی داد و ستد جمعی جهت استقرار یک نظم جدید برای زندگی تعریف کرد (Caiani, 2023; King, 1986; Dellaporta, 2020).

مرور ادبیات نظری جنبش‌های اجتماعی، حاکی از آن است که متفکران برجسته این حوزه در چارچوب سه رهیافت رفتار جمعی، بسیج منابع و رهیافت فرهنگی در این زمینه نظریه‌پردازی کرده‌اند که ذیلاً به اشاره‌ای از آنها پرداخته خواهد شد.

الف) رهیافت رفتار جمعی (Collective Behavior Approach): گوستاو لوبون (۱۹۶۰) پدر نظریه رفتار جمعی و همچنین نیل اسملسر (۱۹۶۲) به عنوان مهمترین نظریه‌پردازان رویکرد رفتار جمعی بر این باورند که انبوه جمعیت این قدرت را دارد که فرد را در خود غرق نماید و آگاهی، اراده، درایت، بصیرت و خویش‌داری وی را با ویژگی‌هایی چون رفتارهای غریزی و ناآگاهانه جایگزین نماید که می‌توان گفت چنین تغییر رفتاری از احساس و بی‌نام و نشانی انبوه آن جمعیت نشأت می‌گیرد و در واقع چنین رفتار جدیدی از سوی فرد را می‌توان برخلاف منافع شخصی خودش و صرفاً بر مبنای منافع جمعی گروه قلمداد نمود (Romanos et al, 2022; Janoschka, 2022; Lebon, 1960; اسملسر، ۱۳۸۱: Stolley, 2005). لذا بر اساس مبانی منطقی این دیدگاه، احساسات به عنوان نیروی محرکه‌ای عمل می‌کند که قادر است انواعی از فعالیت‌های سیاسی خارج از نهاد معمول را شکل دهد (Feenstra, 2023; Flesher & Tilley, 2020; Bhambra, Medien & Boersma, 2019; Kraiukhina, LarruinaLehota & Nury). چنانچه در قرن نوزدهم این تصور رایج بود که افراد نرمال و منطقی و کاملاً عادی مادامی که در معرض جمع قرار می‌گیرند، ممکن است تغییر رفتار داده و به افرادی خشونت‌طلب، خشن، بی‌فکر و در یک کلام به شدت تأثیرپذیر تبدیل گردند (Dean, 2019; Griffiths, 2019). بنابراین می‌توان گفت که میان احساسات و عقلانیت در این دیدگاه، گونه‌ای تضاد شدید دیده می‌شود (Verhoeven &

(Duyvendak, 2017). از این منظر، افراد زمانی که در جمعی گرد هم می‌آیند، ممکن است دست به انجام کارهایی بزنند که معمولاً در شرایط عادی و زمانی که در جمع حضور ندارند، حاضر به دست زدن به چنین اعمالی نباشند (Van Hensmans & Bommel, 2018; Jasper & Goodwin, 2006).

ب) رهیافت بسیج منابع (Resource Mobilization Approach): در دهه ۱۹۷۰ اندیشمندانی چون زالد و مک کارتی و چارلز تیلی، تمرکز بر عوامل مهم و تعیین‌کننده‌ای نظیر نارضایتی و ظهور اعتقادات تعمیم یافته را به مثابه یک عامل اساسی و مهم در وقوع و بروز کنش‌های اعتراضی و جنبش‌های اجتماعی مورد تبیین و انکشاف قرار دادند (Espín, 2022; Sánchez & Caiani, 2023; Jasper & Goodwin, 2006; Jasper, 2005; Staggenborg, 2005). در مقابل، اندیشمندان و نظریه‌پردازان آمریکایی معتقد به نظریه بسیج منابع بر این باور بودند که نارضایتی در همه جا وجود دارد و صرف وجود آن امکان ندارد توضیح داده شود که کنش‌های اعتراضی و جنبش‌ها چگونه در زمان و مکان خاصی ظهور و بروز پیدا می‌کنند. این نظریه‌پردازان به واقع اضافه کرده‌اند که امر ثابت آن است که همواره مردمی نارضایتی وجود دارد که قادر باشند زمینه یک کنش اعتراضی و به عبارتی جنبش اجتماعی را فراهم نمایند، اما آنچه تغییر می‌کند وجود منابع قابل دسترسی برای تغذیه کنش اعتراضی و جنبش می‌باشد؛ یعنی از یکسو مجموعه‌ای از منابع انسانی، مادی، تکنیکی، شناختی و سازمانی برای گسترش و تقویت کنش‌های اعتراضی و از سوی دیگر، نوعی سیستم پاداش‌دهی به مشارکت‌کنندگان و به تبع آن، کسب سهمی از نظام سیاسی (Calvo, 2022; Echeverria & Romanos et al, 2022; Humpage, 2018; Edmiston & McCarthy & Zald, 1977). این نظریه بر مبنای فرضیات انتخاب عقلانی مطرح شده که بر اساس آن، مشارکت فرد در جنبش‌های اجتماعی متکی به مبنای عقلانی است. به اعتقاد چارلز تیلی، جنبش اجتماعی عملی عقلانی، هدفمند و سازمان‌یافته می‌باشد (نش، ۱۴۰۰: ۱۴۴).

ج): رویکرد فرهنگی (جنبش‌های جدید و روانشناسی اجتماعی بازسازی شده): در دهه ۱۹۸۰ و با ظهور اندیشمندانی چون آلن تورن (۱۹۸۱) مطالعات جنبش‌های اجتماعی بیشتر به سمت ابعاد فرهنگی سوق پیدا نمودند. به عبارتی، برخلاف نظریاتی که بر عقلانیت فایده‌گرا استوار بوده‌اند، در دیدگاه و الگوهای مبتنی بر رویکرد فرهنگی، این اهداف و انگیزه‌های معترضان می‌باشد که بیشتر مطلق نظر قرار می‌گیرد (Caiani, 2023).

Flesher, 2023 & Feenstra). چنانچه رویکرد فرهنگی در بررسی جنبش و کنش‌های اجتماعی، بیش از ساختارها بر عناصر آگاهی و اراده تکیه و توجه دارد (Verhoeven & Duyvendak, 2017). همچنین می‌توان اضافه نمود که چرخش فرهنگی به یک معنا به‌عنوان پاسخی به تمایل نظریات بسیج منابع به تقلیل ارزش، انگاره و ایدئولوژی‌ها در نظر گرفته می‌شود (Espín & Pereiro, 2022; Calderón & Dean, 2019). به همین خاطر در رویکرد فرهنگی، تمرکزی جدید بر ادراک و قالب‌های تصویری معنا و تفسیر می‌شد و بر این اساس، اندیشمندان این رهیافت معتقد بودند جنبش‌های اجتماعی راه‌های جدید تفسیر جهان، تعریف موقعیت اجتماعی و تلاش برای اقناع دیگران را در این فرآیند نشان می‌دهد (Caiani, 2023; Flesher & Feenstra, 2023; Eyerman, 2006؛ تورن، ۱۴۰۱).

۳. پیشینه تجربی

اگرچه در سطوح داخلی و خارجی تحقیقات گسترده‌ای در زمینه جنبش‌های اجتماعی نگارش شده، لکن وجه نوآوری پژوهش حاضر، واکاوی و شناسایی انواع و اشکال مختلف جنبش‌های اجتماعی در جامعه ایران با تکیه بر مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان و همچنین شواهد متعدد از منظر محقق می‌باشد. برخی پژوهش‌های صورت گرفته در این خصوص در جدول زیر اشاره شده است.

جدول ۱. نمایی کلی و خلاصه شده از برخی تحقیقات پیشین در زمینه جنبش‌های اجتماعی

ردیف	عنوان تحقیق	نویسنده / نویسندگان	یافته یا هدف اصلی	سال
۱	عوامل مؤثر در جنبشی بودن فضای سیاسی و اجتماعی ایران (موردمطالعه: دوره جمهوری اسلامی)	علی جان مرادی جو	نبود نهادهای مدنی و مستقل از دولت، نبود بسترهای مناسب برای شکل‌گیری احزاب پایدار و عدم رعایت اصول رقابت سیاسی مدنی و فقدان فرهنگ دموکراتیک میان نیروهای اجتماعی از عوامل مؤثر در ایجاد فضای جنبشی در جامعه هستند.	۱۴۰۲
۲	تبیین نقش محرومیت نسبی در پیوستن طبقات اجتماعی به جنبش عباسیان	محمد آذغ؛ فریدون الهیاری؛ علی اکبر کجیاف	نویسندگان در تلاش بوده اند با بهره‌گیری از روش تحلیل تاریخی و جامعه‌شناختی و همچنین بررسی محتوای آثار تاریخی در پرتوی نظریه محرومیت نسبی به بررسی زمینه‌ها و علل پیوستن طبقات مختلف به این جنبش بپردازند.	۱۴۰۱
۳	هم‌افزایی تمامیت‌خواهی و خشونت دینی در جنبش‌های اجتماعی سلفی	سید صدرالدین موسوی جشنی	تمامیت‌خواهی و خشونت دینی با تکیه بر بسیج حمایت توده‌ای در پشت یک ایدئولوژی که تغییرات اجتماعی رادیکال را تجویز می‌کند، یکدیگر را تقویت	۱۴۰۱

ردیف	عنوان تحقیق	نویسنده / نویسندگان	یافته یا هدف اصلی	سال
			و بازتولید می‌کنند. بر این اساس، تمامیت خواهی ایدئولوژیک جنبش‌های دینی/اجتماعی خاورمیانه، زمینه را برای غیریت سازی یا دشمن سازی فراهم و بدین ترتیب، خشونت ورزی نیز مشروعیت پیدا می‌کند و زمینه برای تقویت و بازتولید دو جانبه تمامیت خواهی و خشونت دینی فراهم می‌گردد.	
۴	ظهور و سقوط یک جنبش اجتماعی در ایران: جنبش سبز ایران	اردال بایار	می‌توان جنبش سبز (۱۳۸۸) را به عنوان نقطه عطف بسیار مهمی در تاریخ سیاسی ایران قلمداد نمود؛ چنانچه می‌توان نقش و ردپای آن را در تحولات دهه ۹۰ و بعد از آن که بیشتر ماهیت اقتصادی داشتند، نیز مشاهده نمود.	۲۰۲۳
۵	اعتراضات در ایران در دیدگاه مقایسه‌ای؛ یک دولت انقلابی در معرض تهدید	حمیدرضا عزیزی؛ اروین وان وین	نویسندگان مزبور در این نوشتار در تلاش بوده‌اند تا در چندین بخش به این موضوع پردازند که از حیث مقایسه‌ای میان سه کنش اعتراضی ۱۳۸۸، ۱۳۹۸ و ۱۴۰۱ از حیث نوع مطالبات مردم، ابزار اعتراض، دامنه اعتراض و واکنش نخبگان و دولت در قبال آنها چه تفاوتی دیده شده است.	۲۰۲۳
۶	جنبش زنان ایران: فرصت‌های سیاسی و نیروهای جدید	حمید سجادی	به تحولات ایران از بعد از فوت مهسا امینی پرداخته است که این تحولات و کنش‌های اعتراضی را به مثابه جنبش اعتراضی زنان و پیگیری مطالبات از سوی آنها در نظر گرفته است.	۲۰۲۳
۷	ایران جدید	جانا مور؛ امین سلطانی؛ کیتانه فیتزپاتریک؛ نیکولاس کارل	دنبال پرداختن به تحولات جامعه ایران در عصر معاصر بوده تا بر این اساس بررسی و تبیین نماید که چرا طی سال‌های اخیر، کنش‌های اعتراضی مختلفی در سطح جامعه ایران رخ داده است.	۲۰۲۳
۸	چارچوب بندی و جنبش‌های اجتماعی	مانوئل کایانی	در صدد واکاوی مفهوم جنبش‌های اجتماعی و بررسی آن بر اساس روش تحلیل گفتمان و چارچوب بندی بوده است؛ زیرا نویسنده معتقد بوده که یکی از نقطه ضعف‌های نوشته‌های پیشین، کمبود کاربرد چارچوب بندی و تحلیل چارچوب و گفتمان برای بازیگران و سیاست‌های جمعی بوده است.	۲۰۲۳
۹	جنبش‌های اجتماعی و توسعه	ریچارد پاپس	به این موضوع پرداخته است که چرا برخی از جنبش‌ها به توسعه یافتگی و پیشرفت منجر و برخی دیگر عامل عقب ماندگی آن جوامع می‌گردند که در پاسخ به عواملی نظیر سرکوب بی رحمانه جنبش، برنامه ریزی و ... اشاره شده است.	۲۰۲۳

۴. روش‌شناسی

پژوهش حاضر به روش کیفی و مبتنی بر نظریه‌پردازی داده‌محور (Grounded Theory) و با تکیه بر تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد. نظریه داده‌محور، یک روش استقرایی است که تئوری از اطلاعات یا زمینه‌ای که اطلاعات در آن وجود دارد، ساخته می‌شود. به علاوه مفهوم‌سازی و عملیاتی کردن داده‌ها همزمان با گردآوری داده‌ها و تحلیل اولیه آن‌ها اتفاق می‌افتد (Neuman, 2006). در نظریه زمینه‌ای هنگام گردآوری داده می‌توان از روش‌های مختلفی مانند مصاحبه، مشاهده و اسناد نوشتاری استفاده کرد، اما ارائه نظریه زمینه‌ای مناسب، مستلزم گردآوری داده‌های متنی-مصاحبه‌ای است (Rintala, Paarilainen, Asted, 2014) به همین منظور در پژوهش حاضر جهت گردآوری داده‌های کیفی از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. جامعه آماری در این تحقیق شامل کلیه اساتید رشته‌های علوم سیاسی، جامعه‌شناسی سیاسی و جامعه‌شناسی انقلاب دانشگاه‌های تهران (تهران، شهید بهشتی، علامه طباطبائی) در سال ۱۴۰۲ بوده است که با تکیه بر نمونه‌گیری نظری هدفمند و با توجه به رسیدن به حد اشباع نظری از حیث کسب اطلاعات و داده‌های لازم، تعداد ۱۷ نفر به عنوان حجم نمونه مطمح نظر قرار گرفت. نمونه مورد مطالعه شامل ۱۲ نفر مرد و ۵ نفر زن بوده که سن آنها هم بین ۴۰ تا ۶۷ سال و مدت مصاحبه‌ها بین ۳۳ تا ۴۱ دقیقه متغیر بود. مشخصات فردی اعضای پاسخگو در جدول زیر آمده است:

جدول ۱. ویژگی‌های توصیفی پاسخگویان

کد مصاحبه‌شونده	جنسیت	سن	سطح تحصیلات
P1	مرد	۵۵	دکترای تخصصی
P2	مرد	۴۴	دکترای تخصصی
P3	مرد	۵۶	دکترای تخصصی
P4	مرد	۴۰	دکترای تخصصی
P5	مرد	۵۵	دکترای تخصصی
P6	مرد	۶۱	دکترای تخصصی
P7	زن	۴۷	دکترای تخصصی
P8	زن	۴۳	دکترای تخصصی
P9	مرد	۵۶	دکترای تخصصی

کد مصاحبه‌شونده	جنسیت	سن	سطح تحصیلات
P10	زن	۵۳	دکترای تخصصی
P11	مرد	۵۸	دکترای تخصصی
P12	زن	۴۹	دکترای تخصصی
P13	مرد	۶۷	دکترای تخصصی
P14	مرد	۶۰	دکترای تخصصی
P15	مرد	۵۰	دکترای تخصصی
P16	زن	۴۸	دکترای تخصصی
P17	مرد	۶۳	دکترای تخصصی

در واقع هدف این‌بوده تا بر اساس داده‌های گردآوری‌شده از مصاحبه با اعضای نامبرده، بتوان به مهمترین مؤلفه‌های مربوط به جنبش‌های اجتماعی در جامعه ایران پس‌انقلابی و سنخ‌شناسی از گونه‌های متفاوت آنها نیل پیدا کرد. سنخ‌شناسی عبارت‌است از تقسیم‌بندی و تنظیم اطلاعات و داده‌ها با توجه به خصوصیات آنها بر پایه معیار و شاخص‌های خاص؛ چنانچه این شاخص‌ها هم می‌توانند عینی باشند و هم ذهنی (MacEntee, 2023).

بنابراین برای به‌دست آوردن اطلاعات لازم در این زمینه، از نرم افزار MAXQDA استفاده شده تا با بررسی دقیق مصاحبه‌ها قادر بود در سه سطح کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی به تحلیل آنها پرداخت.

همچنین برای نیل به معیار قابلیت اعتماد از دو تکنیک متعارف و مرسوم کنترل و ارزیابی از دید پاسخگویان و مقایسه‌های تحلیلی بهره برده شده‌است. در روش اول بر چک‌کردن و دقت پاسخ‌ها و در روش دوم نیز از ادبیات نظری موجود برای یکپارچگی و غنای مفهومی استفاده و تأکید شده‌است.

۵. یافته‌های پژوهش

بر اساس یافته‌های پژوهش، در مرحله کدگذاری باز ۳۲ مفهوم استخراج شدند که در مرحله کدگذاری محوری در قالب ۷ مقوله محوری دسته‌بندی شدند و نهایتاً در مرحله کدگذاری انتخابی با توجه به مقولات محوری، یک مقوله هسته استخراج شد که مقوله هسته و اساسی پژوهش را شامل می‌شود.

۱.۵ جنبش‌های اجتماعی (مقوله هسته)

در این پژوهش، مقوله هسته عبارت‌است از انواع جنبش‌های اجتماعی در جامعه ایران پس‌انقلابی. این مقوله به انتزاعی‌ترین وجه ممکن قادر است به این پرسش مهم و اساسی پاسخ دهد که چه نوع سنخ‌بندی و الگوهای مختلفی از جنبش‌های اجتماعی در جامعه ایران پس از انقلاب اسلامی را می‌توان متصور بود؟ اساساً آیا طی سال‌های اخیر و در مقطع کنونی شکل جدیدی از جنبش‌های اجتماعی شکل گرفته یا همه اشکال مختلف جنبش‌ها را از قدیم می‌توان در جامعه ایران مشاهده نمود؟ زیرا آنچه در تجربه تاریخی جامعه ایرانی پس از انقلاب اسلامی مشاهده شده، بازیگری منحصر به فرد جنبش‌ها در معادلات سیاسی - امنیتی ایران پس‌انقلابی است. با اینکه کنشگری جنبش‌های اجتماعی در ادامه و دنباله سیاست‌ورزی حزبی به مانند جوامع غربی نیست و حتی تحرکات جنبش‌های اجتماعی در دنباله جامعه مدنی قرار نگرفته است، باز هم نقش‌آفرینی بالایی را در میدان رقابت‌های سیاسی ایفا نموده‌اند. البته چون در جامعه ایران قلمروهای سیاسی، مدنی، عمومی و خصوصی مرزبندی نشده و میان آن‌ها نوعی اختلاط فضایی و قلمرویی وجود دارد، این اختلاط فضایی موجب می‌شود نخست کنش سیاسی یا سیاست‌ورزی از مجرای نهادهای حرفه‌ای و شناخته‌شده سیاسی مانند احزاب صورت نگیرد. دوم، پی‌جویی منافع و مطالبات اجتماعی اعم از مادی و فرامادی نیز نه از مجرای نوعی سازمان‌یابی مدنی و نهادهای غیردولتی، بلکه از خلال نوعی کنش جنبشی و آن هم بعضاً از نوع خیابانی صورت گیرد؛ از این‌روست که جامعه ایران خصلت جنبشی پیدا کرده‌است.

بر همین اساس، سنخ‌شناسی جنبش‌های اجتماعی در ایران پس‌انقلابی (چه در چارچوب خرده جنبش یا ناجنبش) عموماً بر مبنای کردارهای مقاومتی در جامعه و تهدیدی برای نظم و امنیت ملی زیست می‌کنند و در مقاطع زمانی خاص یا در حقیقت، فرصت‌های سیاسی خاص به یکدیگر پیوسته و دست به کنش سیاسی عینی و خیابانی می‌زنند. اعتراضات چند سال گذشته نشان از این امر دارد که فراتر از بحث جنبش‌های مرسوم و شناخته شده چون جنبش‌های دانشجویی، صنفی چون کارگری و معلمان، جنبش‌هایی در حال ظهور هستند که فعالیت آنان برای جامعه و گاه حاکمیت آشکار نیست و نمی‌توان در چارچوب خاصی آنها را شناسایی نمود. بر این اساس می‌توان دسته‌بندی نوینی از جنبش‌های اجتماعی در جامعه ایران را به لحاظ محتوایی و تمرکز موضوعی به‌دست آورد که در واقع این دسته‌بندی و سنخ‌شناسی تنها از دل مصاحبه‌های صورت‌گرفته با اعضای خبرگان و

صاحب‌نظران مزبور بیرون آمده‌است، نه بر اساس تحلیل داده‌های ثانویه، از پیش موجود و قبلاً گردآوری شده و این موضوع ارزش و بداعت این تحقیق را چندین برابر می‌کند. این سنخ‌شناسی هفت‌گانه به شرح ذیل است:

شکل ۱. سنخ‌شناسی جنبش‌های اجتماعی در ایران
(منبع: متون مصاحبه با خبرگان)

چنانچه باید اذعان نمود که از یک طرف با تکیه بر متن مصاحبه‌های صورت گرفته با خبرگان و از سوی دیگر، با توجه به سه مؤلفه هویت، رقیب (مخالفت) و هدف مطرح شده از سوی تورن (۱۴۰۱) و جهت بازشناسایی تحرکات جنبشی در کشور، چهار مقوله برای شناخت جنبش‌های اجتماعی در ایران پس‌انقلابی مطرح شده که عبارتند از: هدف (مقصودی که هر حرکت جنبشی آن را دنبال می‌کند)، نیروهای جنبشی (افرادی که هر حرکت جنبشی را شکل می‌دهند)، استراتژی (برنامه و سیاست اعتراضی و مقابله‌ای جنبش در برابر حاکمیت) و نمادهایی که جنبش‌ها سعی در برسازی آن دارند تا وجه تمایز و مشخصه آنان باشد. متعاقب آن نیز سنخ‌شناسی از انواع جنبش‌های اجتماعی در ایران پس از انقلاب اسلامی با ارائه هفت نوع مختلف و تأکید بر رویکردهای چهارگانه تورن (۱۴۰۱) صورت خواهد پذیرفت.

در جدول ذیل به انواع جنبش‌ها، مقولات و مفاهیم اشاره می‌گردد:

جدول ۲. انواع جنبش‌های اجتماعی در ایران با تکیه بر مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان

مقولات عمده (کدگذاری محوری)	برخی از مفاهیم (کدگذاری باز)	برخی منابع
جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی	شوک سیاسی	P1,P13,P15
	مقاومت حاکمیت	P9,P12,P14
	رویکرد نظم خواهانه	P6,P8,P11,P13
جنبش‌های متمرکز بر سبک زندگی	تغییر در الگوهای رفتاری	P2,P4,P5,P9,P10,P11,P17
	ماهیت فرهنگی جمهوری اسلامی	P2,P9,P12
	همراهی بخشی از جامعه با سبک‌های جدید و ساختارشکنانه	P6,P7,P12,P16
جنبش‌های متمرکز بر مطالبات حقوقی-مدنی	کم توجهی حاکمیت به ظرفیت بالای قشر زنان	P3,P5,P6,P7,P8,P12,P16
جنبش‌های متمرکز بر هویت یابی و اسطوره‌سازی (ملی و قومی)	شکاف قومیتی	P4,P8,P9,P13
	اقدامات ضدامنیتی اقوام مرزنشین	P9,P10,P15,P16
	تلاش در راستای بازسازی تصویر مناسب و شایسته از مسئولین زمان پهلوی	P1,P14,P17
جنبش‌های متمرکز بر نظام‌های عقیدتی و جریان‌های فرقه‌ای	نمادهای تبیینی نظیر ارتباط مستقیم و بدون واسطه با خداوند	P5,P8,P12,P13
	خودباوری مفرط و همچنین قدرت بالای رهبران	P8,P11,P15
	تضاد هویت تبلیغی با هویت نظام سیاسی ایران	P4,P9,P16
جنبش‌های متمرکز بر شکاف طبقاتی	تیپ اصلی مشارکت کنندگان	P5,P10,P17
	فضای مجازی و افشاگری اقتصادی	P6,P11,P12,P17
جنبش‌های متمرکز بر الگوهای ارزشی و تمایزات هنجاری	ارجحیت ارزش‌های مادی و تجملاتی بر ارزش‌های فرامادی	P10,P13,P14

سنخ‌شناسی جنبش‌های اجتماعی در ایران

الف. جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی

هدف اصلی جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی، کسب قدرت است. به این دلیل عموماً چنین جنبش‌هایی در تعامل دائم (سلبی یا ایجابی) با حاکمیت به کنش دست می‌زنند. مخاطب اصلی این جنبش‌ها گروه‌هایی هستند که از قدرت سیاسی بهره‌مندند. این جنبش‌ها ظرفیت بیشتری دارند تا به جریان‌های رسمی سیاسی یا احزاب نشان‌دار تبدیل شوند. البته اگر ساختار رسمی سیاسی نتواند پاسخ مطالبات‌شان در بهره‌مندی از قدرت را بدهد، قابلیت تبدیل به جنبش‌هایی را خواهند یافت که برای ثبات سیاسی مخاطرات جدی خواهند آفرید (Schaarsberg, 2023).

بخشی از مصاحبه با P1: «عموماً جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی را کسانی راه می‌اندازند که خود روزگاری در ساختار رسمی سیاسی، صاحب قدرت بوده‌اند و اکنون در حاشیه میدان قدرت قرار گرفته‌اند. بنابراین نقطه آغاز یک جنبش سیاسی معمولاً شرایط ناشی از یک شوک سیاسی منبث از اعمال نوعی قدرت انحصاری در ساختار سیاسی رسمی است». P13 در همین زمینه معتقد است: «رهبران جنبش‌های سیاسی، پردازندگان از ساختار قدرت سیاسی رسمی هستند که تلاش می‌کنند از طریق راه‌اندازی گروه‌های اعتراضی، شرایط را برای بازگشت مجدد به قدرت فراهم کنند».

بخشی از مصاحبه با P14: «معمولاً مقاومت حاکمیت برای جلوگیری از دستیابی جنبش‌های سیاسی به مطالبات سیاسی‌شان باعث فرسایش قدرت حاکمیت می‌شود. استراتژی اصلی جنبش‌های سیاسی در مواجهه با حاکمیت رسمی هم تلاش برای به میدان نزاع کشیدن حاکمیت رسمی است. چرا که ورود حاکمیت به میدان نزاع سیاسی با جنبش‌های سیاسی، اگر به مقاومت در برابر مطالبات جنبش‌ها منجر شود، کاهش اقتدار و سرمایه اجتماعی حاکمیت را در پی خواهد داشت».

جنبش‌های سیاسی معمولاً از نمادهای برانگیزاننده‌ای بهره می‌گیرند که همگی نشانه ظلمی است که حاکمیت در طرد رهبران آن‌ها از قدرت رسمی سیاسی روا داشته است (Duncan, 2021). بر همین اساس، بخشی از مصاحبه با P6: «رویکرد تظلم‌خواهانه جنبش‌های سیاسی این قابلیت را دارد که تمام اقشار و گروه‌هایی که احساس تبعیض و ستم در جامعه دارند (چه سیاسی باشند و چه نباشند) را به خود جلب کنند».

شکل ۲. ویژگی جنبش‌های متمرکز بر شکاف سیاسی

ب. جنبش‌های متمرکز بر سبک زندگی

هدف از جنبش‌های متمرکز بر سبک زندگی، دگرگونی فرهنگی و حتی مذهبی جامعه از مسیر چارچوب‌های قدرت نرم است. سبک زندگی مجموعه اعمال و طرزتلقی‌هایی است که فرد در طول زندگی انتخاب کرده و زیربنای آن در خانواده و تربیت افراد پی‌ریزی می‌شود و متأثر از فرهنگ، نژاد، مذهب، وضعیت اقتصادی و اجتماعی و اعتقادات و باورهاست (Gordillo-García, 2023). در همین زمینه P2 معتقد است «گرچه تغییرات در سبک زندگی معرف موقعیت مکانی، اجتماعی و ثروت افراد می‌باشد، اما اکنون و رای این موضوعات به شکل الگوی رفتاری در جامعه مصرف‌گرای جدید تبدیل شده است. جنبش‌های سبک زندگی ظرفیت ایجاد چالش‌های عمیقی برای نظام سیاسی دارند، چرا که اغلب خود را با مفهوم بی‌حد و مرز آزادی عجین می‌سازند». همچنین، P12 بیان نموده که «جنبش‌های سبک زندگی به سبب ماهیت فرهنگی جمهوری اسلامی، ثبات‌زدا و مخاطره‌آمیز هستند؛ هرچند رویکردی فرهنگی دارند، اما از آنجا که ارزش‌ها و هنجارهای نظام را خدشه‌دار می‌نمایند در تقابل ارزشی و هنجاری با ایدئولوژی اسلامی و مکتب تشیع فهم می‌شوند، چرا که بخش مهمی از کنشگران اجتماعی از طریق سبک زندگی غربی در امر سیاست و حکوت دخالت می‌کنند».

بخشی از مصاحبه با P7: «جنبش‌های سبک زندگی توانسته‌اند بخشی از نیروهای اجتماعی جامعه را با خود همراه کنند که ظرفیت رفتارهای بی‌محابا و ساختارشکنانه را دارند. در این میان جوانان و بعد زنان به سبب شرایط سنی و روحی، مخاطبان بالقوه سبک‌های نوظهور مصرف هستند. از آنجا که نمادهای سبک زندگی چون مدها، لباس‌ها، زبان، سبک‌های آرایش، علایق زیباشناختی و ایدئولوژی‌های همراه با خرده فرهنگ‌های خاص آن، جذاب و امری نوین برای جامعه ایرانی است، با اقبال بسیاری از سوی جوانان به‌ویژه زنان جوان مواجه شده است. چنانچه رهبران القاء‌کننده این سبک‌ها، سلبریتی‌ها اعم از هنرمندان و ورزشکاران هستند که در فضاهای مجازی و واقعی چنین سبک زندگی را به نمایش می‌گذارند».

شکل ۳. ویژگی جنبش‌های متمرکز بر سبک زندگی

پ. جنبش‌های متمرکز بر مطالبات حقوقی - مدنی

آزادی‌های مدنی در گفتار، عمل و سبک زندگی مهم‌ترین هدف این جنبش‌هاست. در واقع مطالبه اولویت‌دار این جنبش‌ها، حداکثرسازی آزادی عمل فردی و گروهی در چارچوب حقوق شهروندی است. باور این جنبش‌ها بر این است که بخش‌هایی از افراد جامعه و یا حتی موضوعات مترتب بر حیات انسانی مورد غفلت، نادیده‌انگاشته و ظلم قرار گرفته است (Gordillo-García, 2023؛ Schaarsberg, 2023). بنابراین برای گسترش آزادی و افزایش حقوق بخش‌های تحت ستم قرار گرفته (به تعبیر خود) اقدام می‌نمایند.

استراتژی چنین جنبش‌هایی برای وصول به هدف عمدتاً بر مبنای اقدام و پیشروی بر اساس اصول حقوق بشر جهانی است. نکته‌ای که در چند سال اخیر این جنبش‌ها را مهم کرده این است که تا دهه‌های گذشته، فعالیت این جنبش‌ها اغلب از مسیرهای قانونی و مبتنی بر گفتگو با نهادهای رسمی صورت می‌پذیرفت، ولی اکنون به شکلی هدمند با ارتباط‌گیری با سازمان‌های بین‌المللی و حتی برخی کشورهای خاص، اجماع جهانی را علیه نظام سیاسی برانگیزند (Lavizzari & Sirocic, 2022).

بخشی از مصاحبه با P3: «با وجود ظرفیت بالای همراهی زنان جامعه در این بخش، اما به دلیل کم توجهی حاکمیت، متأسفانه مطالبه‌گری جامعه از وضع موجود پیشی گرفته و با گسترش تعاملاتش با سازمان‌های جهانی، تغییر قوانین را از مسیر فشارهای حقوق بشری

سنخ‌شناسی جنبش‌های اجتماعی ... (عزت‌اله میرزائی و الهام کشاورز مقدم) ۲۷۵

پیگیری می‌نماید. چنانچه گروه‌های موسوم به فمینیست که در میان زنان تحصیل‌کرده و سلبریتی‌های متمکن و مشهور گسترش یافته‌اند، رهبران و مروّجان اصلی این جنبش هستند».

شکل ۴. ویژگی جنبش‌های متمرکز بر مطالبات حقوقی - مدنی

ت. جنبش‌های متمرکز بر هویت‌یابی و اسطوره‌سازی (ملّی و قومی)

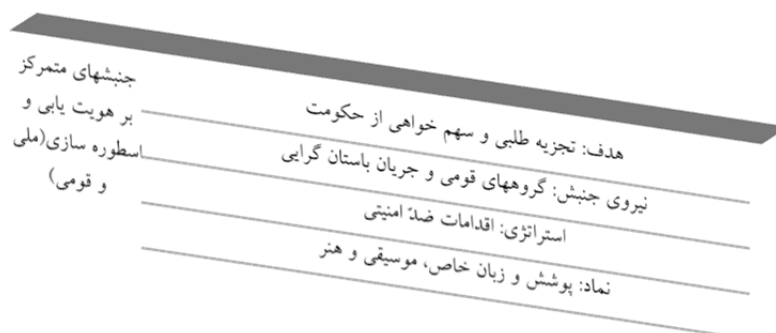
هدف جنبش‌های قومیتی عموماً بر مدار مطالبات سیاسی می‌چرخد؛ بدین معنا که در شکل افراطی آن به‌دنبال تجزیه‌طلبی و در شکل معمول آن به‌دنبال سهم‌خواهی از قدرت مرکزی هستند. جنبش‌های قومیتی گرچه برای همراه نمودن قوم خود از گزاره‌های مبتنی بر تبعیض‌های اقتصادی و اجتماعی برای برسازی روحیه تضاد و عدم همراهی با حاکمیت بهره می‌گیرند، اما دغدغه اصلی‌شان افزایش قدرت در برابر دولت است. البته برای رسیدن به چنین مقصودی تلاش دارند تا با تمرکز بر مباحث فرهنگی چون زبان، نوع پوشش و آداب‌ورسوم خاص ابتدا جلوه‌های فرهنگی و نمادهای مورد پذیرش حاکمیت را به چالش بکشانند (Schaarsberg, 2023؛ Yesnowitz, 2021).

بخشی از مصاحبه با P4: «نیروهای فعال در جنبش‌های متمرکز بر شکاف قومیتی عموماً از میان جوانان هر قوم متشکل می‌شوند. گرچه لیدرهای اصلی و پشتیبانی مالی جنبش

خارج از مرزهای ایران و در مناطقی که دنباله قومی محسوب می‌شوند، سکونت دارند، اما به هر حال رهبران داخلی این جنبش‌ها به راحتی قابل شناسایی هستند».

همچنین P9 بر این عقیده بوده که «جنبش‌های قومیتی برای پیشبرد اهداف خود بیشتر به استراتژی‌های نامتعارف روی می‌آورند. مثلاً برخی از اقوام مرزنشین ممکن است قصد داشته باشند تا از اقدامات ضد امنیتی برای به چالش طلبیدن امنیت ملی و به تبع آن، روایت‌سازی‌های مبتنی بر تبعیض‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دولت بهره ببرند».

بخشی از مصاحبه با P17: «یکی از موضوعات مهمی که اکنون در چارچوب جنبش‌های هویت‌یابی به ظاهر ملی گرایانه به یک مسئله بدل گردیده، تلاش برای بازسازی تصویر مناسب و شایسته‌ای از مسئولین زمان پهلوی و میزان سطح رفاه و برخورداری افراد جامعه است. با فاصله گرفتن چند نسل از شرایط زمانی دهه پنجاه و درگذشت کسر بالایی از شاهدان عینی آن سال‌ها، تلاش برای اسطوره‌سازی از شاهان پهلوی و پیوند آن‌ها با مفاهیم ایران باستان و شعارهای ایرانی با جدیت پیگیری می‌شود».

شکل ۵. ویژگی جنبش‌های متمرکز بر هویت‌یابی و اسطوره‌سازی (ملی و قومی)

ث. جنبش‌های متمرکز بر نظام‌های عقیدتی و جریان‌های فرقه‌ای

هدف جنبش‌های عقیدتی مبتنی بر نفوذ در نظام باوری و رفتاری جامعه به‌ویژه زنان و جوانان، مناسک‌سازی مطابق با شرایط روز جامعه (به لحاظ مدیریت)، ایجاد تضاد و چالش در امر مذهب و بی‌ثبات‌سازی نظم سیاسی استوار بر ارزش‌های دینی استوار شده است (Azizi & Van Veen, 2023).

بخشی از صحبت‌های P5: «تأکید بر ویژگی خاص از جمله ارتباط مستقیم با خداوند به صورت بدون واسطه‌ها (حذف واسطه‌ها) و ارائه تعابیر جدیدی از بهشت و دوزخ که سبب کمرنگ شدن محدودیت‌های دینی می‌شود، از جمله نمادهای تبیینی این‌گونه جنبش‌هاست. همچنین اختلاط زن و مرد، حضور در طبیعت و ارتباط مستقیم با زمین، نباتات و باران و ماه و خورشید، باور به طلسم انگاری، باور به نیروهای ماورای طبیعی و وجود شمایل در بدن یا استفاده از تتوهای خاص از جمله سمبل‌هایی هستند که می‌توان در میان باورمندان به نظام‌های عقیدتی متعارض نظام و ارزش‌های دینی مشاهده کرد».

همچنین P15 معتقد بوده که «رهبران این جنبش‌ها با اندک شناختی که از فلسفه، کیهان و هستی دارند، همواره دچار خودباوری مفرط و اصرار بر درست بودن عقیده، راه و مسیر خود برای رسیدن به سعادت و خوشبختی دارند. نکته قابل توجه اینکه رهبران این جریان‌ات بیشتر مردان میانسال به بالا و دارای اعتماد به نفس کاذب در حرفه و کار خود هستند. هرچند برخی از رهبران جریان‌های فرقه‌ای می‌دانند که ایدئولوژی و راه آنان کذب است، اما با اقتدار و بدون هیچ تردیدی قادر خواهند بود تا باورها و ارزش‌های خود را به مخاطبان منتقل نمایند».

بخشی از صحبت‌های P8: «رهبران فرقه‌های نوظهور دینی از قدرت بالایی برخوردارند. مریدان برای اینکه از سوی رهبران فرقه پذیرفته شوند، اطاعت بی چون و چرا از رهبران و دستورالعمل‌ها دارند و این امر زمینه‌ساز کنش‌های جمعی است».

در این زمینه P16 معتقد بوده که «هویت تبلیغی از سوی فرقه‌های نوظهور دینی در تضاد با هویت نظام سیاسی و همچنین در جهت‌دهی به آشوب‌ها و تنش‌های اجتماعی است و پیوند نزدیک دین و سیاست در نظام جمهوری اسلامی ایران این مسئله را تشدید کرده است».

شکل ۶. ویژگی جنبش های متمرکز بر نظام های عقیدتی و جریان های فرقه ای

ج. جنبش های متمرکز بر شکاف طبقاتی

هدف اصلی جنبش های متمرکز بر شکاف طبقاتی، رفع تبعیض و توزیع عادلانه ثروت است. این جنبش ها عموماً در جوامعی رخ می دهند که در آن طبقات ضعیف تر احساس محرومیت و تبعیض بالایی دارند (Bayar, 2023; Duncan, 2021). جنبش های متمرکز بر شکاف طبقاتی در دو شکل خود را نشان می دهند: نخست، طبقاتِ دارا یعنی گروه هایی که از حداکثر میزان ثروت بهره مندند و هدف اعتراض های طبقات نابهره مند یعنی گروه هایی قرار می گیرند که از حداقل میزان ثروت بهره مندند. دوم، اعتراض جنبش های متمرکز بر شکاف طبقاتی اعتراضی سیاسی یعنی معطوف به قدرت حاکم است یا به عبارتی، اعتراض و نارضایتی مبتنی بر ساختارهای اجتماعی توزیع نابرابر ثروت است (Bayar, 2023; Duncan, 2021).

در این زمینه P10 معتقد است که «نیروهای اصلی مشارکت کننده در جنبش های متمرکز بر شکاف طبقاتی در جهان «کارگران صنعتی نابهره مند» هستند، در حالی که تیپ اصلی مشارکت کننده در جنبش های متمرکز بر شکاف طبقاتی در ایران حاشیه نشین ها و مناطق کم برخوردارند؛ چرا که بسترها و بحران های اقتصادی بیش از هر قشری موجب افزایش دغدغه های معیشتی این بخش از افراد جامعه شده است. مهم ترین استراتژی این جنبش ها،

اعتراضات است. به معنای دیگر، آن‌ها با حاکمیت بر سر بهره‌مندی از قدرت چانه نمی‌زنند، بلکه به شکلی صریح‌تر در قالب این جنبش‌های به ظاهر غیر سیاسی کل قدرت سیاسی را مطالبه می‌کنند. در واقع استراتژی اصلی آن‌ها به میدان نزاع کشیدن حاکمیت است».

بخشی از مصاحبه با P11: «یکی از مهمترین تکنیک‌های این جنبش‌ها برای پیشبرد اهداف خود، افشاگری اقتصادی است و ابزار اصلی این افشاگری‌ها، فضای مجازی می‌باشد. نکته اینجاست که غالب این افشاگری‌ها مبتنی بر شواهد و مستندات متقن صورت نمی‌گیرد، ولی آنچه مهم است اینکه اثر روانی لازم را بر افکار عمومی می‌گذارد».

شکل ۷. ویژگی جنبش‌های متمرکز بر شکاف طبقاتی

چ. جنبش‌های متمرکز بر الگوهای ارزشی و تمایزات هنجاری

الگوهای ارزشی و هنجاری در جامعه ایرانی نقش مهمی را در تحولات سیاسی-اجتماعی ایفا نموده‌اند. از این رو به گمان بسیاری برای تغییر در نظام سیاسی و یا عملکرد سیاسی حکومت باید تغییر در ارزش‌ها، هنجارها و دین ایجاد شود. از این منظر، هدف از جنبش‌های متمرکز بر الگوهای ارزشی، تسریع روند تغییر دین‌پذیری جامعه (میان نسل جدید)، کاهش دینداری افراد، تشکیک در ارزش‌های بنیادین و تحول در ساختار ارزشی جامعه است (Moore et al, 2023).

بخشی از صحبت‌های P13: «نماد حکمرانی جنبش‌های متمرکز بر ارزش‌ها در میان افراد جامعه را می‌توان در چارچوب ارجحیت ارزش‌های مادی و تجملاتی بر ارزش‌های فرامادی عنوان کرد. به عنوان مثال، مدیریت بدن یکی از ارزش‌های غالب مادی‌گرایانه

است. در این جا مدیریت بدن به معنای توجه افراطی به ظاهر و تصویر بدنی، تن دادن به جراحی‌های زیبایی، آرایش و پیرایش افراطی چهره، استفاده از خالکوبی‌ها و تتوها و تمایل به پوشش‌های نامتعارف و تضادگونه مغایر ارزش‌های متعارف و رسمی نظام جمهوری اسلامی است».

شکل ۸ ویژگی جنش‌های متمرکز بر الگوهای ارزشی و تمایزات هنجاری

۶. خلاصه و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش دال بر این بود که می‌توان هفت نوع جنش متمرکز بر مطالبات سیاسی، سبک زندگی، مطالبات حقوقی-مدنی، هویت‌یابی و اسطوره‌سازی (ملّی و قومی)، نظام‌های عقیدتی و جریان‌های فرقه‌ای، شکاف طبقاتی و در نهایت جنش‌های متمرکز بر الگوهای ارزشی و تمایزات هنجاری را شناسایی و سنخ‌بندی نمود.

در مورد گونه نخست جنش‌ها، یعنی جنش متمرکز بر مطالبات سیاسی باید اذعان نمود افرادی که معمولاً به کنشگران اصلی این جنش‌ها تبدیل می‌شوند، کسانی هستند که توانایی بیشتری برای تبدیل این جنش‌ها به حرکت‌های اعتراضی خیابانی دارند. «جوانان دانشجوی عضو تشکّل‌های سیاسی دانشجویی» از مهم‌ترین کنشگران اصلی جنش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی به خصوص در ایران پس از انقلاب اسلامی بوده‌اند. با نگاه به

تاریخ جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی در ایران پس از سال ۱۳۵۷ می‌توان به صحت این گزاره پی برد. بخش زیادی از جوانانی که در جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۲ مشارکت می‌کردند (جنبش‌گروه‌های چپ مسلمان) و یا جوانانی که در جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی سال‌های ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۶ یا ۱۳۸۸ مشارکت کردند، دانشجویانی بودند که در تشکّل‌های سیاسی دانشجویی داخل دانشگاه فعالیت می‌نمودند. البته دانشگاه از سال ۱۳۸۸ به بعد دیگر به مانند گذشته مکانی مساعد برای برنامه‌ریزی و هدایت جنبش‌های متمرکز بر مطالبات سیاسی نبوده است. برداشت جامعه ایرانی این بوده که تمام ظرفیت‌های یک جنبش سیاسی فراگیر در جریان وقایع سال ۱۳۸۸ خرج شده است. این به معنای عدم بازیگری در حاشیه‌مانده‌های قدرت از فرصت‌های سیاسی خاص نیست، بلکه در طول سال‌ها و در دولت‌های مختلف بر تعداد این افراد و گروه‌ها افزوده شده است. اما به نظر می‌رسد این گروه‌ها اکنون اعتراض و نارضایتی خود را از دریچه جنبش‌هایی که غیر سیاسی معرفی شده، ابراز می‌کنند و در واقع بر ظرفیت تخریب‌گری و کنش‌گری متعارض با امنیت و ثبات حاکمیت در سایر جنبش‌ها می‌افزایند.

یافته‌های مربوط به این نوع جنبش با نتایج تحقیق شارزبرگ (۲۰۲۳) نوعی همسویی و هماهنگی و از حیث رهیافت‌های سه گانه نظری نیز با نظریه بسیج منابع زالد و مک کارتی (۱۹۷۷) و تیلی (۱۹۷۸) تطابق بیشتری دارد؛ زیرا در این نوع جنبش بر اساس این رهیافت، منبع بسیج، قدرت می‌باشد.

در مورد گونه دوم، یعنی جنبش‌های متمرکز بر سبک زندگی، می‌توان گفت این نوع جنبش‌ها استراتژی مقاومت در برابر نظام سیاسی را با تمرکز بر مدهای رفتاری یا پوشش خاص و گسترش آن به منظور غلبه بر نظم سیاسی و اجتماعی رایج برگزیده‌اند. در واقع جوانان و زنان با عادی‌سازی و بازنمایی اجتماعی سبک‌هایی از پوشش و مد که از منظر حکومت ناهنجار تلقی می‌گردد، تلاش دارند تا سبک نوینی از پوشش، رفتار و مدیریت بدن را در حوزه عمومی به نمایش گذارند که با استانداردهای حاکم بر جامعه مغایرت و تهدیدات جدی در حوزه ارزشی و فرهنگی برای نظام محسوب می‌شوند. در واقع از مسیر اعتراض فرهنگی به دنبال مقاصد سیاسی هستند که اتفاقاً اقداماتشان ظرفیت ثبات‌زدایی و تهدید آفرینی بالایی دارد. بدین معنا که بدفرمانی مدنی در حوزه سبک زندگی نه تنها می‌تواند به نافرمانی مدنی تبدیل شود، بلکه قادر است در اعتراضات سیاسی نیز نمود پیدا کند و یا به سایر حوزه‌ها تسری یابد. بنابراین یکی از فضاها مهم و اثرگذار بر امنیت ملی،

مواقعی است که بدفرمانی مدنی جنبش‌های متمرکز بر سبک زندگی در تلاقی با سایر جنبش‌های اجتماعی و اعتراضات خیابانی قرار گیرد.

یافته‌های به دست آمده در مورد این نوع جنبش را شاید بتوان با نتایج تحقیق گوردیلو و گارسیا (۲۰۲۳) همسو دانست که از حیث تئوریکی نیز با نظریه فرهنگی تورن (۱۹۸۱) هماهنگی بیشتری دارد؛ زیرا روی آوردن به سبک‌های جدید زندگی را می‌توان ذیل رهیافت فرهنگی قلمداد نمود.

در مورد نوع سوم جنبش‌ها، یعنی جنبش‌های متمرکز بر مطالبات حقوقی-مدنی باید گفت که از مهم‌ترین گروه‌ها و گونه‌های مطالبات در این جنبش‌ها، نخست می‌توان به طرفداران حقوق زنان و یا فمینیست‌ها اشاره نمود که در چارچوب سبک زندگی نوین که عمدتاً بر مدار هنجارهای غربی استوارند، خواهان تصرف فضاهایی شده‌اند که در قاموس زندگی ایرانی (جهت رعایت شئون اسلامی) مردانه تلقی می‌شدند؛ از جمله موتورسواری و یا دوچرخه‌سواری در خیابان‌های شهر، حضور در ورزشگاه‌ها، آوازخوانی تک نفره و.... . دوم، طرفداران محیط زیست که حمایت از جنگل‌ها و فضای سبز، مقابله با سد سازی و پروژه‌های صنعتی منجر به تنش آبی، مقابله با از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری، مقابله با پدیده ریزگردها و خشک شدن تالاب‌ها، گروه‌های حامی حیوانات و ... مهم‌ترین شکل مطالبات این گروه‌ها هستند. انجمن‌های غیر دولتی در سطوح بین‌المللی، ملی و بومی پیشقراولان این جنبش هستند. سوم، گروه‌های مروج بی‌حجابی را شامل می‌گردد که با حمایت رسانه‌های خارجی، پوشش را امری ساختگی توسط یک گروه سیاسی برای کنترل زنان و حجاب را نماد رکود و عقب ماندگی می‌خوانند. آن‌ها با اتکای بر سبک‌های آرایش، پوشش و لباس‌های بدن نمای جدید، سبک خاصی از پوشش غیر بومی را القا می‌کنند. شبکه‌های فارسی زبان من و تو، ایران اینترنشنال، جم تی وی و.... مروج اصلی این اندیشه هستند.

یافته‌های تحلیلی در باب این نوع جنبش‌ها دال بر همسویی آن‌ها با نتایج تحقیق لویزاریا و سیروچیچ (۲۰۲۲) دارد که از حیث رویکردهای تئوریکی نیز گونه‌ای وجه اشتراک با رهیافت رفتار جمعی لوبون (۱۹۶۰) و اسملسر (۱۹۶۲) دارد؛ زیرا در این نوع از جنبش‌ها، به واسطه عمل جمعی می‌باشد که افراد غرق در چنین گروه‌هایی می‌گردند و عملاً وجه فردیتی خود را از دست می‌دهند.

در مورد گونه چهارم جنبش‌ها، یعنی جنبش‌های متمرکز بر هویت‌یابی و اسطوره‌سازی (ملّی و قومی) آنچه مسلّم است اینکه در حرکت‌های قومی همواره دست‌های پنهان معاندین و مخالفین نظام وجود دارد. از همین رو روایت‌سازی از وجوه تمایزطلبی در برابر سایر اقشار از جمله استراتژی‌های مهم جنبش‌های قومی شده است. برای مثال، جنبش‌هایی که در میان اقوام کرد، لر، ترک، بلوچ و عرب در حال برسازی است، از جمله حرکت‌های مبتنی بر روایت‌سازی می‌باشد که آشکارا سعی در چالش آفرینی حوزه امنیت ملی داشته است.

این نوع جنبش‌ها و یافته‌های مربوط به آن از حیث تجربی بیشتر با نتایج تحقیق یسنوویتز (۲۰۲۱) و از حیث نظری نیز با رهیافت‌های بسیج منابع (منبع = روایت‌سازی) زالد و مک کارتی (۱۹۷۷) و تیلی (۱۹۷۸) و نظریه فرهنگی تورن (۱۹۸۱) همسویی و هماهنگی دارد.

در مورد گونه پنجم، یعنی جنبش‌های متمرکز بر نظام‌های عقیدتی و جریان‌های فرقه‌ای باید گفت از آنجا که پروژه بی‌ثبات‌سازی نظام جمهوری اسلامی بر مبنای ایجاد تشکیک در کارآمدی نظام سیاسی و گفتمان محوری آن تاکنون نتوانسته به سرانجام برسد، مخالفان و معاندان دریافته‌اند که برای موفقیت پروژه بی‌ثباتی در یک نظم سیاسی و اجتماعی مبتنی بر گفتمان دینی، باید اصول و مبانی ارزشی و دینی یک جامعه ایدئولوژیک همچون جمهوری اسلامی نیز تغییر کند تا همراستا با تغییرات سیاسی، حکومت دچار احاطه چالش‌ها شود. از این رو استراتژی این جنبش‌ها گرچه در تقابل آشکار با حاکمیت نیست و کمتر صدایی از مخالفت‌های آنان به گوش حکومت می‌رسد، اما چند نکته در مورد آن‌ها قابل تأمل است. نخست اینکه این جنبش‌ها با تمرکز بر جامعه سعی در مقابله با حاکمیت دارند و از طریق ایجاد تغییرات گسترده فرهنگی و ارزشی و نظام باورمندی افراد در یک حاکمیت دینی تلاش می‌کنند تا جامعه را در مقابل حکومت قرار دهند. دوم، این جنبش‌ها به سبب مقابله محدود حکومت با آن‌ها اغلب به حرکات آرامی روی می‌آورند که حساسیت حکومت را برنیانگیزد. برای مثال عموماً از مسیر بهره‌گیری از کلید واژگان خاص، تغییر در نوع پوشش خود و متمایز کردن خود با توده، خواهان جلب نظر اطرافیان هستند تا اندک اندک به مرجعیت‌ها بدل گردند. واکاوی فعالیت فرق‌های نوظهور در ایران نشان می‌دهد که این فرقه‌ها در ابتدا فعالیت خود را در حوزه نظام معنوی شروع می‌کنند، سپس با ساختار نظام سیاسی رسمی به مخالفت می‌پردازند و در نهایت با به چالش کشیدن ایدئولوژی غالب به

دنبال تضعیف مشروعیت نظام سیاسی هستند. فرقه‌های نوظهور برای اینکه خود را متمایز نشان دهند دائماً ساختار نظام سیاسی- اجتماعی جامعه را به چالش می‌کشند و گویا عامل بقای خود را دشمنی با ساختار رسمی می‌دانند. سوم، این جنبش‌ها و فرقه‌های جدید بر وابستگی‌های مادی و معنوی جدیدی تشویق می‌کنند که این امر مستلزم بریدن فرد از جامعه و حتی در برخی از موارد شبکه‌های ارتباطی پیرامون خود می‌باشد که می‌توان گفت به نوعی این فرقه‌ها تأکیدشان بر متمایز شدن پیروانش از محیط پیرامونی خویش می‌باشد و در واقع با فرعی‌سازی و فردی‌سازی، پیروانش را از رجوع به ادیان آسمانی و الهی بی‌نیاز می‌کنند. چهارم، یکی از دلایلی که این فرقه‌ها در نزد عموم محبوبیت دارند این است که محوریت این فرقه‌ها بر ساحت عرفان و معنویت شکل گرفته است و چون محور مفهومی «معنا» در نزد عموم جامعه ارزشمند است، گرایش به این نوع فرقه‌ها نیز در حال گسترش می‌باشد.

این نوع جنبش‌ها و یافته‌های مربوط به آن از حیث تجربی بیشتر با نتایج تحقیق عزیزی و وان‌وین (۲۰۲۳) و از حیث نظری نیز با رهیافت‌های بسیج منابع (منبع = اعتقادات) زالد و مک‌کارتی (۱۹۷۷) و تیلی (۱۹۷۸) و نظریه فرهنگی تورن (۱۹۸۱) همسویی و هماهنگی دارد.

گونه ششم جنبش‌ها، جنبش‌های متمرکز بر شکاف طبقاتی می‌باشد. در مورد این نوع باید گفت که نمادهای اصلی برانگیزاننده در این جنبش‌ها، نمادهای مورد استفاده جنبش‌های کارگری در سراسر دنیا است. یکی از استراتژی‌های مقابله با این جنبش‌ها، نشان‌دادن پوچ بودن این نمادهاست. برملاکردن سطوح پنهان مقاصد موجود در جنبش‌های متمرکز بر شکاف طبقاتی راه درست مقابله با این جنبش‌هاست. در جامعه ایرانی میدان اصلی نزاع جنبش‌های متمرکز بر شکاف طبقاتی خیابان است، در حالی که میدان اصلی نزاع برای جنبش‌های اصیل متمرکز بر شکاف طبقاتی اتحادیه‌های کارگری است. آنجا محل گفتگو بر سر راه‌هایی است که در آن می‌توان به قوانین الزام‌آوری دست یافت که مسئله تبعیض اقتصادی را تا حدود بسیاری حل می‌کند. این در حالی است که برای جامعه کارگری ایران نیز اعتراضات کارگری در برابر حاکمیت رخ می‌دهد. در واقع از آنجا که دولت بزرگترین کارفرمای جمهوری اسلامی می‌باشد، حتی اعتراضات کارگری نیز به معنای تقابل کارگر در برابر دولت است. برای جنبش‌های متمرکز بر شکاف طبقاتی در ایران هر مسئله اقتصادی که تبیین‌کننده تشدید وضعیت تبعیض باشد منجر به اعتراضات خواهد

شد؛ به همین سبب بسترها و زمینه‌ها چندان تأثیری در شکل‌دهی به رخداد‌های هیجانی ندارند. در مقابل، در نحوه توزیع ثروت مسئله‌ای درجه دوم است و حل این مسئله از گسترش اعتراضات آن‌ها نخواهد کاست. این نکته‌ای است که باید تلاش نمود آن را در جهت کاهش اثر تخریبی حرکت‌های اعتراضی جنبش‌های طبقاتی برای افکار عمومی تبیین کرد.

یافته‌های مربوط به این نوع جنبش نیز از حیث تجربی نتایج این تحقیق بیشتر با مطالعات بایار (۲۰۲۳) و دانکن (۲۰۲۱) و از حیث نظری نیز با الگوی بسیج منابع زالد و مک کارتی (۱۹۷۷) و تیلی (۱۹۷۸) همسویی دارد که در آن می‌توان از تبعیض و نابرابری اجتماعی به عنوان منبع بسیج یاد نمود.

در نهایت آخرین گونه جنبش‌ها در این نوشتار، جنبش‌های متمرکز بر الگوهای ارزشی و تمایزات هنجاری می‌باشد که در مورد ماهیت چنین جنبش‌هایی باید گفت رهبران این جنبش کسانی هستند که سعی دارند الگوهای ارزشی متمایز با حاکمیت‌خود را به نمایش بگذارند. در این راستا سلبریتی‌ها و اینفلوئنسرهای ارزش‌ها و سبک‌هایی از زندگی را به مردم القا می‌کنند که در تقابل و تضاد با ارزش‌های نظام است و مردم به راحتی سوار بر موج ارزش‌ها و هنجارهای سلبریتی، الگوی زندگی و رفتاری‌شان را تقلید می‌کنند. معاندین و دشمنان از طریق انتشار بسیاری از برنامه‌های خود که با گفتمان و محتوای ارزشی نظام جمهوری اسلامی در تضاد و تقابل می‌باشد، مخاطبان زیادی جذب کرده‌اند. در نهایت باید گفت از آنجائی که عرصه نمایش سلبریتی‌ها، شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی می‌باشد، بنابراین افراد جامعه به‌ویژه زنان و جوانان به راحتی از طریق چنین فضاهایی مجذوب آن‌ها شده‌اند. این گونه جنبش‌ها نیز با هدف گذاری بر تغییر گفتمان سیاسی مذهبی جامعه سعی دارند، ذات ایدئولوژیک و ذات فرهنگی نظام را تغییر دهند.

این نوع جنبش از حیث تجربی با مطالعه مور و دیگران (۲۰۲۳) و از حیث نظری نیز با رهیافت فرهنگی تورن (۱۹۸۱) انطباق و هماهنگی دارد.

با تکیه بر آنچه گذشت، فهم جنبش‌های اجتماعی شناسایی شده در جامعه ایرانی پس از انقلاب اسلامی این دریافت را به ما می‌دهد که هرچند استراتژی و شیوه اقدام هریک از جنبش‌ها به فراخور نوع ماهیت و بازیگران اجتماعی آن‌ها متفاوت و متمایز است، اما همگی در هدف کلان و چشم‌انداز ترسیمی خود به قصد براندازی و اختلال در نظم و

ثبات سیاسی و همچنین امنیت ملی فعالیت می‌نمایند. بر این اساس، نمای کلی از وضعیت جنبش‌های اجتماعی ایران ما را به چند نکته رهنمون می‌سازد:

- گسترش الگوهای رفتاری ضد هنجار نظام سیاسی ایران: دامنه گسترده و متنوع جنبش‌های اجتماعی توانسته‌اند بخش‌های متفاوت جامعه ایرانی را با خود همراه کند و افراد را تشویق به حمایت از الگوهای رفتاری نماید که خارج از قواعد مرسوم جمهوری اسلامی اقدام کنند.

- چرخش رفتار هیجانی جامعه ایران به رفتار جنبشی: تا یک دهه اخیر جامعه ایرانی در فرصت‌های سیاسی و مناسبت‌های اجتماعی خاص در صحنه جامعه بیشتر خود را نمایان می‌ساخت، آن‌هم برای پشتیبانی از نظام و اهداف آن. از این رو رفتارهای متضاد مغایر اهداف جمهوری اسلامی عموماً در چارچوب رفتارهای هیجانی گذرای منوط به رخدادهای خاص در جامعه روی می‌داد؛ لیکن به نظر می‌رسد اکنون بخشی از جامعه ایران به سبب بسترهای نارضایتی موجود و تغییر در سبک زندگی و ارزشی خود تمایل بیشتری به جنبش‌های اجتماعی و حرکات هدفمند پیدا کرده‌اند. بخش واگرایی جامعه ایرانی به این دریافت رسیده که تنها از مسیر حرکت‌های جمعی و جنبشی می‌تواند نظام را وادار به پذیرش مطالبات خود کند.

- ظرفیت تسری الگوهای رفتاری جنبش‌های اجتماعی: تنوع جنبش‌های اجتماعی در ایران سبب شده تا الگوهای رفتاری و اعتراضی هر کدام از جنبش‌ها مختلف و متعدد باشد. در یک جامعه تک جنبشی، الگوی رفتاری واحد حتی در شدیدترین وجه خود قابلیت تهدید آفرینی کمتری نسبت به جنبش‌های اجتماعی متنوع و تراکم دارد. آنچه اکنون دغدغه اصلی نسبت به جنبش‌های اجتماعی محسوب می‌شود، تراکم جنبش‌ها، پیوند آن‌ها و امکان تسری الگوهای رفتاری میان جنبش‌هاست.

در نهایت از حیث انطباق نتایج این تحقیق با الگوهای نظری سه‌گانه مزبور یعنی رهیافت رفتار جمعی، رهیافت بسیج منابع و رویکرد فرهنگی می‌توان ادعا نمود که رد پای هر سه تئوری مذکور در کنش‌های اعتراضی دو دهه اخیر کشور را به راحتی می‌توان مشاهده نمود. بدین صورت که الگوی نظری رفتار جمعی را هم در اعتراضات ۱۳۸۸، هم دهه ۹۰ و هم ۱۴۰۱ و در قالب جمعیت انبوهی که به هم می‌پیوندند، مشاهده کرد. رهیافت بسیج منابع نیز جدای از شکل‌گیری جمعیت انبوه بیان می‌کند که علیرغم نارضایتی‌ها، اما عاملی یا منبعی باید وجود داشته باشد که جمعیت را به هم گره بزند که به نظر می‌رسد این

منبع در جامعه ایران و طی کنش‌های اعتراضی پیشین، بخصوص اعتراضات و اغتشاشات ۱۴۰۱، ماهواره، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی بوده‌است که با انعکاس اخبار متناقض با آنچه رسانه‌های داخلی در معرض نمایش می‌گذاشتند، سبب تهییج افراد و گروه‌های مختلف می‌شد. رویکرد فرهنگی نیز بیانگر این موضوع می‌باشد که شکل و قالب جنبش‌ها و کنش‌های اعتراضی عوض شده و این کنش‌ها اهداف و آرمان‌های خاص و جدیدی را دنبال می‌کنند؛ مثلاً کنش‌های اعتراضی ۱۴۰۱ که به شعار «زن، زندگی، آزادی» ختم گردید و بعدها در قالب‌هایی چون نافرمانی مدنی به صورت کشف حجاب یا شل حجابی از سوی زنان ادامه پیدا کرد و هم اکنون نیز با سرعت بیشتری تداوم یافته است.

کتاب‌نامه

- اسملسر، نیل (۱۳۸۱). *نظریه رفتار جمعی*، ترجمه رضا دژاکام، چاپ اول، تهران: نشر یافته‌های نوین.
- آزغ، محمد؛ الهیاری، فریدون؛ کجاف، علی اکبر (۱۴۰۱). «تبیین نقش محرومیت نسبی در پیوستن طبقات اجتماعی به جنبش عباسیان»، نشریه تاریخ اسلام و ایران، دوره سی و دوم (۱۴۵)، صص ۳۳-۱۱.
- تورن، آلن (۱۴۰۱). *جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی*، ترجمه سلمان صادقی‌زاده و حسن ناصرخاکی، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو.
- دلاپورتا، دوناتلا؛ دیانی، ماریو (۱۳۹۸). *مقدمه‌ای بر جنبش‌های اجتماعی*، ترجمه محمد تقی دلفروز، چاپ چهارم، تهران: انتشارات کویر.
- قادری کنگاوری، روح الله؛ برزنونی، محمد علی؛ نظامی پور، قدیر (۱۴۰۱). «امنیت داخلی در ساحت اقناع عمومی و اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه محیط‌شناسی راهبردی ج.ا.ایران، سال ششم (۴)، صص ۹۵-۱۲۶.
- مرادی جو، علی جان (۱۴۰۲). «عوامل مؤثر در جنبشی بودن فضای سیاسی و اجتماعی ایران (مطالعه موردی: دوره جمهوری اسلامی)»، فصلنامه پژوهش‌های سیاسی و بین‌المللی، دوره چهاردهم (۵۴)، صص ۷۰-۹۶.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۵). *درآمدی نظری بر جنبش‌های اجتماعی*، چاپ دوم، تهران: انتشارات پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی.
- منطق‌فسایی، علی شهریار؛ جهانگیری، سعید (۱۴۰۰). «واکاوی تهدیدات امنیت ملی داخلی و خارجی جمهوری اسلامی ایران و تأثیر آن بر سیاست‌گذاری عمومی»، مجله سیاست پژوهی، دوره هشتم (۲۲)، صص ۴-۲۵.

موسوی، سید صدرالدین (۱۴۰۱). «هم‌افزایی تمامیت‌خواهی و خشونت دینی در جنبش‌های اجتماعی سلفی»، مجله جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، دوره دهم (۲۰)، صص ۶۵-۸۶.
نش، کیت (۱۴۰۰). *جامعه‌شناسی سیاسی معاصر: جهانی‌شدن، سیاست و قدرت*، ترجمه محمدتقی دلفروز، چاپ هجدهم، تهران: نشر کویر.

- Azizi, H.R. & van Veen, E. (2023). *Protests in Iran in comparative perspective: A revolutionary state in trouble*, CRU Report, <https://www.clingendael.org>.
- Bayar, E. (2023). *The Rise And Fall Of A Social Movement In Iran: The Iranian Green Movement*, Yuzuncu Yil University, DOI:10.52477/sls.2023.13.
- Bhambra, G., Medien, K. & Tilley, L. (2020). "Theory for a global age: From nativism to neoliberalism and beyond", *Current Sociology*, 68, 2, 137-148.
- Boersma, K., Kraiukhina, A., Larruina, R., Lehota, Z. & Nury, E. O. (2019). "A port in a storm: Spontaneous volunteering and grassroots movements in Amsterdam", *Social Policy & Administration*, 53, 5, 728-742.
- Caiani, M. (2023). "Framing and social movements", <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/14614456231154734>, Volume 25, Issue 2, pp1-12.
- Calderon, A.A. Espin, L.M. & Pereiro, R.C. (2022). *Movement and feminist economics: an insight into the dialogues between social movements and academia in Spain*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2123315>.
- Calvo, K. & Echeverría, A.R. (2022). *Mobilizations and the penalization of counter-hegemonic protest in contemporary Spain*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2061943>.
- Consejero, F.B. & Janoschka, M. (2022). *Transforming urban democracy through social movements: the experience of Ahora Madrid*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2028615>.
- Dean, H. (2019). *Social Policy*, Cambridge: Polity.
- Della Porta, D. (2020). "Protests as critical junctures: some reflections towards a momentous approach to social movements", *Social Movement Studies*, 19, 5/6, 556-575.
- Dubowitz, M. & Kirtzie, O. (2023). *Strategy for a New Comprehensive U.S. Policy on Iran, A division of the Foundation For Defense Of Democracies*, Washington, DC.
- Duncan, D.I. (2021). *Social movements, cultural memory and digital media. Mobilising mediated remembrance*, (ebook), ISBN 978-3-030-32827-6, <https://doi.org/10.1080/14742837.2021.1988916>.
- Edmiston, D. & Humpage, L. (2018). "Resistance or resignation to welfare reform? The activist politics for and against social citizenship", *Policy & Politics*, 46, 3, 467-484.
- Eyerman, R. (2006). *Social movements. in The Cambridge Dictionary of Sociology*. Edited by Bryan K. S. Turner. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flesher, C. & Feenstra, R.A. (2023). *Reconsidering social movement impact on democracy: the case of Spain's movement*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2023.2190090>

- Gordillo-García, J. (2023). *Social movements and political-emotional communities: an approach from the Movement for Peace with Justice and Dignity in Mexico*, Social Movement Studies, <https://doi.org/10.1080/14742837.2023.2216646>.
- Griffiths, M. (2019). *These Days Are Ours: Young Disabled People's Experiences of Activism and Participation in Social Movements*, in Berghs M., Chataika, T., ElLahib, Y. & Dube, K. (eds.) The Routledge Handbook of Disability Activism. London: Routledge.
- Hensmans, M. & vanBommel, K. (2018). *Social Movements*, DOI:10.1002/9781119010722.iesc0163.
- Jasper, J. M. (2005). "Social movements", social movements and organization theory, pp.4443-4450.
- Jasper, J. M. & Goodwin, J. (2006). *Emotions and social movements*, pp.611-635 in handbooks of sociology and social research.
- King, W. (1986). "Social Movements in United States". New York: House. Research, Vol.52, No.4, Social Movements, pp.749-787.
- Lavizzari, A. & Sirocic, Z. (2022). "Contentious gender politics in Italy and Croatia: diffusion of transnational anti-gender movements to national contexts", Social Movement Studies, Pages 475-493, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2052836>.
- Leben, G. (1960). *The crowd: a study of the popular mind*. Viking press.
- MacEntee, Th. (2023). *The genealogy Do-Over workbook*, <https://genealogybargains.s3.amazonaws.com>.
- McCarthy, J. D. & Zald, M. N. (1977). "Social movement organization", the social movement reader, pp.169-187.
- Moore, J. Soltani, A. Fitzpatrick, K. & Carl, N. (2023). *Iran Update*, May 19, 2023, <https://www.criticalthreats.org>.
- Neuman, W. L. (2006) *Basic of Social Research; Qualitive and Quantitative Approach*, Second Edition, London: Allyan & Bacon.
- Pais, R. (2023). "Social Movements and Development", Social Development Issues 44(3), DOI:10.3998/sdi.3711.
- Parry, A. Jhaveri, A. Moore, J. Soltani, A. Ganzeveld, A & Carl, N. (2023). *Iran Update*, Indicator List Graphic 20230609.png, <https://www.understandingwar.org>.
- Rintala, M. T., Paasilainen, E., & Asted T-K, P. (2014) "Challngea in Combing Different Data Sets during Analysis when Using Grounded Theory", *Nurser Researcher*, 21(5), 14-18.
- Romanos, E. & Sola, J. & Rendueles, C. (2022). *The political economy of the Spanish Indignados: political opportunities, social conflicts, and democratizing impacts*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2061940>.
- Sajadi, H. (2023). "Iranian W anian Women's Movement: P ement: Political Oppor olitical Opportunities and New tunities and New Forces", *Journal Of International Womens Studies*, Volume 25, Issue 2 (2023) 4th Global Conference on Women's Studies Special Issue: Mapping Uncharted Pathways in Contemporary Women's Studies.
- Sanchez, M. & Espín, P. (2022). *The mobilising memory of the movement: recollections and sediments in Spanish protest culture*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2061941>.

- Schaarsberg, S.K(2023). *Don't just do something, sit there: contemplative activism and 'being political' as prefigurative politics*, *Social Movement Studies*, <https://doi.org/10.1080/14742837.2023.2221636>.
- Staggenborg, S(2005). *Social Movement*, in *Encyclopedia of Social Theory*. edited by George Ritzer. London: Sage.
- Stolley, K(2005). *The Basics of Sociology*. London: Greenwood Press.
- Suwanaa, F.L(2017). "Empowering Indonesian women through building digital media literacy". *Kasetsart Journal of Social Sciences*, Vol., 38, No.3, pp1-15.
- Tabatabai, A(2019). *Iran's National Security Debate, International Diplomacy*. Iran Politics And Government, United States.
- Tilly, Ch(1978). *From Mobilization to Revolution*. ISBN: 0-394-34941-5, Manufactured in the United States of America.
- Verhoeven, I. & Duyvendak, J. W(2017). "Understanding governmental activism", *Social Movement Studies*, 16, 5, 564-577.
- Yesnowitz, J.C(2021). *How social movements can save democracy: democratic innovations from below*, (e-book), ISBN 978-1-509-54128-7, <https://doi.org/10.1080/14742837.2021.1967134>.